

Porovnanie Bratislavy s inými hlavnými mestami

DUŠAN FRANČU

V štúdiu sa porovnáva Bratislava, hlavné mesto Slovenskej socialistickej republiky, s 33 hlavnými mestami štátov a hlavnými mestami častí štátov na základe 18 ukazovateľov. Na základe tohto porovnania sa formulujú požiadavky na ďalší rast a vývin Bratislavy.

Možno povedať, že Bratislava je takmer stále so svojimi problémami výstavby a rozvoja v strede záujmu verejnosti. Nielen odborníci, ale aj radoví občania hovoria svoje názory a často počujeme posudky aj odsudky veľmi prísne. Neraz však už po niekoľkých vetách je zrejmé, že angažovaný kritik si zďaleka neuvedomuje zložitost' javu, akým je moderné veľkomesto, to-bôž hlavné mesto a jeho výstavba a prevádzka.

Už iba málo pamätníkov sa vie rozpomenúť na časy, keď nebolo samozrejmé, že Bratislava bude hlavným mestom Slovenska, hoci vtedy išlo iba o sídlo krajin-skej vlády. V r. 1918 a 1919 sa viedla celonárodná dis-kusia o hlavnom meste. Navrhovala sa Nitra, Turčian-sky Sv. Martin, Žilina a Banská Bystrica a uvádzali sa argumenty proti Bratislave. Niektoré hlasy sa ozývajú i dnes pri riešení niektorých ťažkostí Bratislavy.

Medzi mestami aj veľkými mestami zaujímajú hlav-né mestá osobitné postavenie svojou polohou, vývojom aj významom. V sústave miest, v ktorej postavenie sa určuje podľa množstva a kvality služieb (služby tu chá-peme v najširšom zmysle slova ako nevýrobné činnosti), sa až na malé výnimky hlavné mestá vyznačujú posky-tovaním služieb špecifického rázu všetkým sídlam a všetkým obyvateľom štátu.

Spomenuté výnimky tvoria niektoré správne mestá, t. j. mestá, v ktorých sídli vláda (napr. Canberra, Was-shington, Brazília, Haag, Bonn), kým hlavné mesto ako stred politického a kultúrneho života sa ustálil v dru-hom meste alebo mestách (v týchto prípadoch Sydney a Melbourne v Austrálii, New York v USA, Rio de Janeiro v Brazílii, Amsterdam pre Nizozemsko, Berlín pre predvojnové Nemecko).

Pokusov o charakteristiku hlavných miest a podmie-nok ich vzniku a vývoja je pomerne málo a neposky-tujú okrem mnohých porovnaní jednoznačne všeobecne platné závery. Okrem iného to vyplýva z nedostatočne hlbokého monografického spracovania charakteristik jednotlivých hlavných miest pri rešpektovaní porovna-teľných podmienok vývoja, z rôznych definícií použi-vaných charakteristik či už geografických, spoločensko-vedných alebo hospodárskych.

Z druhej strany to, že v jednotlivých krajinách dochádza nielen k diskusi o vhodnosti vlastností miest považovaných za hlavné, ale aj k zmenám voľby (najnovšie Brazília), svedčí o tom, že sú niektoré vlastnosti, ktoré sa považujú za priaznivé a iné naopak za nepriaznivé pre nejaké mesto, ktoré sa má stať hlavným mestom alebo ním zostať.

V priebehu takmer štyridsiatich rokov po skončení druhej svetovej vojny vzniklo veľa nových štátov následkom víťazstva protimperialistického boja koloniálnych národov. Pritom sa často dostala s väčšou alebo menšou naliehavosťou na program celonárodnej diskusie otázka voľby hlavného mesta.

Najnovšia štúdia (Schöeller, 1978) sa opiera o štúdium 130 väčších štátov a ich hlavných miest, takže sa môže odvážiť štatisticky hodnotiť, čoho my sa musíme zriecť pri našom výbere iba 16 hlavných miest štátov a 17 hlavných miest častí (okrem Bratislavy), o ktorých vyslovíme niektoré teórie o hlavných mestách.

Treba priznať, že výber analyzovaných hlavných miest ovplyvnila dostupnosť údajov. Usilovali sme sa však upriamiť pozornosť na štáty a časti štátov, ktoré by boli počtom obyvateľov, prípadne rozlohou porovnateľné so SSR. To znamená, že sme vypustili z hodnotenia veľké mestá s charakterom metropol (podľa definície Rybického (Rybicki P., 1972), ako sú Londýn, Paríž, Rím, Moskva, Madrid a pod.).

O týchto mestách sme zhromaždili v tab. 1 a 2 príslušné charakteristické údaje zo štatistických ročeniek, encyklopédií, náučných slovníkov a niekedy z monografií (pozri Encyklopédie a ročenky).

Tab. 1, ktorá obsahuje údaje o hlavných mestách štátov, sme rozdelili do skupín podľa toho, či ide o hlavné mestá kapitalistických alebo socialistických štátov, o hlavné mestá s dlhšou tradíciou hlavného mesta, alebo či ide o hlavné mestá, ktoré túto svoju funkciu vykonávajú iba krátky čas (najčastejšie od r. 1918, keď nastala prvá veľká národnooslobodzovacia vlna v Európe). Rozlišujeme aj v tejto prvej skupine hlavných miest s dlhšou tradíciou v osobitnej skupine

hlavné mestá veľkých ríš a impérií, ktoré do ich rozpadu slúžili väčším celkom ako v prítomnosti. (Zo socialistických štátov sem patrí iba Maďarsko s hlavným mestom Budapešť.)

Úloha a funkcia hlavného mesta v štáte alebo jeho časti

Hlavné mesto slúži ako centrum politického života štátu. Zvyčajne je aj sídlom orgánov štátnej moci, vlády, zákonodarného zhromaždenia a rôznych orgánov štátnej správy. (Iba výnimočne sídli vláda mimo hlavného mesta, napr. v Haagu, a nie v Amsterdame.)

Takisto vo veľkej väčšine prípadov je hlavné mesto aj strediskom hospodárskeho života, aj keď nie veľkých závodov, prístavov a dopravných uzlov, teda aspoň ich riadiacich zložiek. Oddávna boli sídla vlády príťažlivé pre tieto riadiace zložky, ktoré vždy ťažili z tesnej blízkosti k miestu rozhodovania o významných politických a hospodárskych otázkach. Okrem toho predstavujú hlavné mestá (ako každá veľká aglomerácia obyvateľstva) aj významné odbytiská pre výrobu, obchod a služby najrôznejšieho druhu. Prítomnosť vlády a vládneho aparátu značne posilňuje aj kultúrne (v užšom zmysle slova) aktivity v hlavnom meste.

Tam, kde sa vládne funkcie rozkladajú na viacero miest, zúčastnia sa na tejto koncentrácii aktivít v rôznej miere aj vedľajšie centrá štátnej moci.

V moderných štátoch, najmä s plánovaným hospodárstvom, ktoré musí byť centrálne riadené, ak má byť efektívne, sú tieto tendencie veľmi zreteľné. Vidíme to aj z porovnania rastu hlavných miest socialistických krajín (skupiny C, C', D, D' v tab. 1 a 2) s kapitalistickými hlavnými mestami, kde sa, pravda, v niektorých prípadoch prejavuje istá stagnácia následkom straty postavenia centra bývalej väčšej ríše (napr. Viedeň) alebo koloniálneho impéria (Brusel, Lisabon), ako aj živelná tendencia rozvoľňovania kompaktných miest do regiónov (Stadtregionen... 1975).

Naopak však platí aj to, že pri historických rozhodnutiach sa takmer vždy stávali hlavnými mestami väčšie mestá, ktoré si vybudovali už istý hospodársky po-

tenciál a s ním súvisiaci stavebný a technický fond a ktoré boli v minulosti aj strediskami kultúrneho života obyvateľov územného celku. Svedčia o tom najmä nové hlavné mestá novokonštituovaných štátov alebo častí štátov (Jerevan, Tbilisi, Kyjev, Belehrad, Riga, Talin, Bukurešť, Praha, Sofia).

V niektorých prípadoch bola pri rozhodovaní prevažná voleného mesta zreteľná, v niektorých bolo treba voliť medzi viacerými mestami (Vilnius, Sarajevo, Wiesbaden). V tejto situácii bola aj Bratislava v rokoch 1918—1919 (Ruppel dt, F., 1926), keď za stredisko kultúrneho života a úsilia národnooslobodzovacieho hnutia sa právom považovali iné mestá. Význam novodobých dejín, ekonomický význam Bratislavy a ekonomické a politické ťažkosti, ku ktorým by bola pravdepodobne viedla voľba druhého mesta na Slovensku, rozhodli o voľbe Bratislavy. Povojnový vývin Slovenska aj Bratislavy odstránil takmer všetky tienisté stránky a pochybnosti o tejto voľbe.

Oproti podmienkam pri voľbe Bratislavy za hlavné mesto bola voľba Prahy bez problémov a bez alternatív. Iba niektoré osamelé hlasy dávali prednosť Brnu, keďže je Brno takmer presne uprostred územia republiky.

Veľkosť hlavných miest

Tak ako nevedli k istým teoretickým hraniciam úvahy o maximálnej alebo optimálnej veľkosti miest všeobecne, tak nemožno ani jednoznačne rozhodnúť o optimálnej veľkosti hlavných miest, a to ani teoreticky, ani v konkrétnych prípadoch bez uváženia zložitých historických, geografických, ekonomických, demografických, sociálnych a urbanistických podmienok.

Možno iba upozorniť na teoretické poznatky o nevyhnutnosti niektorých zariadení a inštitúcií, ktoré hlavné mesto musí mať, o existencii ďalších zariadení a inštitúcií, ktoré v ňom vplyvom jeho atraktivity vzniknú, a o možnostiach, výhodách a nevýhodách umiestnenia zariadení v hlavnom meste, ktoré by bolo možno lokalizovať aj v iných mestách štátu.

Zdá sa, že jeden z najdôležitejších faktorov vývinu hlavného mesta, a hlavne v jeho vzťahu k ostatným mestám štátu je charakter celkovej organizácie štátu a výkonu politickej moci, ktorý sa zjednodušene vyjadruje dichotómiou centralizácia — decentralizácia a monocentrická — polycentrická sústava.

Monocentrická sústava vedie takmer vždy k veľkostnej prevahe hlavného mesta oproti ostatným veľkým mestám v štáte a niekedy k nadmernému podielu obyvateľov aj plochy územia hlavného mesta na celkovej výmere štátu. Čiastočne súvisí s centrálnym postavením, že tieto hlavné mestá rýchlo rastú — v prítomnosti to platí hlavne o mladých štátoch.

Polycentrická sústava súvisí s federatívnym usporiadaním štátov a znamená rovnomernejšie rozdelenie politickej moci a ústredných funkcií štátu medzi viacero miest hierarchicky usporiadaných alebo takmer na rovnakej úrovni. Hlavné mestá týchto štátov majú nevýrazné dominantné postavenie, malý podiel obyvateľstva z celkovej populácie štátu. Často ich postavenie súvisí aj s výstredným geografickým položením hlavného mesta.

V prospech centralizácie a monocentrického usporiadania politického a hospodárskeho života štátu hovoria úspory na vládnych investíciách budovaných najmä v začiatkových štádiách výstavby hlavného mesta, keď je ešte nedostatok kvalifikovaných pracovných síl, nedostatok finančných prostriedkov, najmä keď mesto samo hospodárskou aktivitou svojich obyvateľov a podnikov ešte nemôže plne prispievať na financovanie potrebných investícií a prevádzok.

Centrálny systém plánovania a správy, ktorý je v začiatkových štádiách najjednoduchší, a rastúci trend centralizácie administratívy v moderných štátoch hovoria v prospech veľkých a rýchlo rastúcich hlavných miest.

Vplyv má, pravda, aj národná tradícia, politické pomery a miestne podmienky.

Proti centralistickým tendenciám svedčia nevýhody rýchlo rastúcich veľkomiest (zdravotné, komunikačné, stavebné, ekonomické, urbanistické aj sociálne), najmä však potreba reorganizácie a rekonštrukcie dopravného

Tabuľka 1

HLAVNÉ MESTÁ ŠTÁTOV

Meno		Štát			Hlavné mesto štátu						
	Meno štátu	Počet obyv. (mil.)	Plocha (km ²)	Hust. ob. (ob. km ²)	Typ	Konštitúcia	Počet obyv. (mil.)	Plocha (km ²)	Rast 1960-70 %	ζ	Z
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
A — Hlavné mestá kapitalistických štátov s neprerušovanou tradíciou hlavného mesta — hlavné mestá väčších ríš a koloniálnych											
Amsterdam	Nizozemsko	13,2	34 174	381	poly	konšt. mon.	0,839	170	— 3,46	0,22	0,55
Brusel	Belgia	9,68	30 507	317	poly	konšt. mon.	0,164		— 6,20	0,132	0,31
Lisabon	Portugalsko	9,58	92 161	104	mono	repub.	0,831	87	+ 1,6	0,444	2,14
Viedeň	Rakúsko	7,42	83 850	88	poly	spolk. repub.	1,645	415	+ 1,5	0,420	2,79
B — Hlavné mestá kapitalistických štátov s prerušovanou tradíciou hlavného mesta											
Bern	Švajčiarsko	6,15	41 288	150	poly	feder. repub.	0,167		+ 2,18	0,280	0,21
Dublin	Írsko	2,94	70 280	42	mono	repub.	0,569	177	+ 18,3		3,34
Helsinki	Fínsko	4,69	336 009	14	mono	repub.	0,533		+ 3,14	0,694	1,54
Kodaň	Dánsko	4,92	44 417	111	mono	konšt. mon.	0,643	119,7	— 12,1	0,687	1,97
Oslo	Nórsko	3,88	323 917	12	mono	konšt. mon.	0,488	429,7	+ 2,8	0,599	1,98
Stockholm	Švédsko	7,97	449 531	18	poly	konšt. mon.	0,747	186,4	— 9,2	0,550	0,89
C — Hlavné mestá socialistických štátov s neprerušovanou tradíciou hlavného mesta väčšej ríše v minulosti											
Budapešť	MLR	10,33	93 011	111	mono	ľud. dem. r.	1,934	525	+ 6,9	0,126	3,34
D — Hlavné mestá socialistických štátov s krátkodobou alebo prerušovanou tradíciou hlavného mesta											
Belehrad	Juhoslávia	20,53	256 918	80	poly	feder. rep.	0,772	182,5	+ 30,2	0,520	0,72
Bukurešť	RLR	20,01	237 384	84	mono	ľud. dem. r.	1,458	970	+ 7,00	0,332	2,60
Praha	ČSSR	14,33	127 827	112	poly	soc. rep.	1,078	297,5	+ 14,4	0,482	0,93
Sofia	BLR	8,49	110 842	77	mono	ľud. dem.	0,747	168	+ 7,40	0,421	0,20
Varšava	PLR	32,81	311 730	105	poly	ľud. dem. rep.	1,284	529,6	+ 3,89	0,205	0,70

Hust. obyv. km ²	Poloha	Širšie územie mesta				Rok, odkedy je hlav. mestom	Funkcie hlav. mesta	Typ. hlav. mesta
		‰ obyv.	plos. obsah [km ²]	Počet obyv. [mil.]	Plocha [km ²]			
13	14	15	16	17	18	19	20	21
impérií minulosti								
4523	ústie	6,4	0,5	1,043		Nizozem. kráľovstvo r. 1814	prístav, priem. obch. a kult. str.	hl. mesto nie sídel.
	vnút.	1,7		1,073		Belg. kráľovstvo, r. 1830	obch. priem. a kult. stred. prístav, obch. a kult. stred.	hl. a sídel. mesto
9547	prím.	8,6	0,09	1,6		Port. kráľovstvo r. 1255	priem. obch. a kult. stred.	hl. a sídel. mesto
3964	vnút.	22,17	0,5			sídlo rak. vojv. v 12. stor. Rak. repub. od 1918,	prístav, obch. priem. a kult. stredisko	hl. a sídel. mesto
	vnút.	1,70		0,250		Svajč. federácia, od r. 1848.	administratívne centrum	hl. a sídel. mesto
	prím.	18,65		1,30		r. 1170 stred. kol. od r. 1922 hl. m. republiky	prístav, priemys. obch. a kult. stredis.	hl. a sídel. mesto
	prím.	11,36		2,28		Fínska republika od r. 1918	prístav, priemys. a kult. str.	hl. a sídel. mesto
	prím.	13,07	0,27	1,381		sídlo kráľa od r. 1433	prístav, priemys. a kult. str.	hl. a sídel. mesto
1137	prím.	12,54	0,13	0,700		sídlo kráľa od r. 1380, hl. mesto od r. 1814		hl. a sídel. mesto
4010	prím.	9,37	0,04	1,306		hl. mesto od 14. storočia		hl. a sídel. mesto
3682	vnút.	18,8	0,56			sídlo kráľov od r. 1350, rep. 1918	priem. obch. a kult. stredisko	hl. a sídel. mesto
4231	vnút.	0,71	0,07			sídlo srb. kráľa od r. 1806	priem. obch. a kult. stredisko	hl. a sídel. mesto
1232	vnút.	7,1	0,40			od r. 1861 hl. m. Transylv. knížat.	priem. obch. a kult. stredisko	hl. a sídel. mesto
3623	vnút.	7,5	0,23			od r. 1186 hl. mest. čes. kráľ. Od r. 1918 CSR.	priem. obch. a kult. stredisko	hl. a sídel. mesto
5107	vnút.	1,11	0,15	2,127	1,038	od r. 1879 hl. mesto kráľ. bulh.	priem. obch. a kult. stredisko	hl. a sídel. mesto
2980	vnút.	3,91	0,14			od r. 1611 hl. mesto kráľ. Od r. 1918 republika	priem. obch. a kult. stredisko	hl. a sídel. mesto

Tabuľka 2

HLAVNÉ MESTÁ ČASTÍ ŠTÁTOV

Meno	Časť štátu		Hlavné mesto časti štátu								
	Štát	Počet obyv. (mil.)	Plocha (km ²)	Hust. obyv. [ob./km ²]	Typ	Konštitúcia	Počet obyv. (mil.)	Plocha km ²	Rast 1960-70 [%]	ξ	Z
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
A' Kapitalistické hlavné mestá častí štátov s dlhodobou prerušovanou tradíciou hlavného mesta											
Barcelona	Katalánia Španielsko	4,956	31970	155	mono	rep.	1,828	100	+13,7	0,324	
Edinburg	Skótsko V. Británia	5,20	78746	66	poly	konšt. mon.	0,465		— 0,70	0,417	0,36
Hannover	Niedersachsen NSR	6,99	47356	148	poly	fed. rep.	0,524	135	—10,4	0,235	1,10
Mníchov	Bavorsko NSR	9,18	70548	130	poly	fed. rep.	1,294	311	+17,9	0,321	1,06
Stuttgart	Baden- Württemberg NSR	8,53	35759	239	poly	fed. rep.	0,633	207	— 0,8	0,136	
B' Kapitalistické hlavné mestá častí štátov s krátkodobou tradíciou hlavného mesta											
Kiel	Baden-Württemberg Schleswig Holstein NSR	2,303	15664	147	poly	fed. rep.	0,271	110	— 0,64	0,215	0,65
Salzburg	Salzburg Rakús. Rakúsko	0,347	7154	48	mono	spol. zem.	0,118	65,3			
Wiesbaden	Hessen NSR	5,170	21108	245	poly	fed. rep.	0,422	262	+ 7,5	0,531	0,36
C' Socialistické hlavné mestá častí štátov s dlhodobou prerušovanou tradíciou hlavného mesta											
Bratislava	SSR ČSSR	4,529	49009	92	prech ku poly	soc. fed. rep.	0,306	350	+14,2	0,724	1,17
Jerevan	Arm. SSR ZSSR	2,70	29800	91	mono	soc. fed. rep.	0,710	90	+25,6	0,202	2,49
Krakov	Krakov. vojvod. PLR	2,14	15350	139	mono	lud. dem. rep.	0,610	230	+16,9		
Tbilisi	Gruz. SSR.	4,80	69700	69	mono	soc. fed. rep.	0,869	348,6	+19,0	0,329	2,43
Vilnius	Litov. SSR. ZSSR	3,90	65200	60	poly	soc. fed. rep.	0,372		+33,5	0,315	0,70

Tabuľka 2 (pokračovanie)

Hust. obyv. km ²	Poloha	Širšie územie mesta		Počet obyv. (mil.)	Plocha [km ²]	Rok, odkedy je hlavným mestom	Funkcie hlav. mesta	Typ hlav. mesta
		‰ obyv.	‰ pl.					
13	14	15	16	17	18	19	20	21
1828	prím.	36,9	0,31	2,100	500	od r. 1157 hlav. mesto Katalán. kráľ.	prístav, obch. priem. a kult. stredisko	hlav. a sídel. mesto
	ústie	8,95				od r. 1436 hlav. mesto Skótskeho kráľovstva	kult. a priem. stredisko	hlav. mesto
4264	vnút.	7,54	0,29	1,085	2170	od r. 1636 sídel. mesto kniež. a kráľ.	kult. a priem. stredisko	hl. a sídel. mesto
4159	vnút.	9,1	0,44	1,833	2353	od r. 1906 hlav. mesto Bavor. kráľ.	kult. a priem. stredisko	hlav. a sídel. mesto
3058	vnút.	7,5	0,58	1,932	2499	od r. 1805 hlav. mesto Württemberg. kráľovstva	kult. a obch. stredisko	hlav. a sídel. mesto
2470	prím.	11,0	0,70	0,379		Hanzov. mesto	prístav, obch. a priem. stredisko	hlav. a sídel. mesto
1655	vnút.	31,1	0,91			od r. 1861 hlav. mesto korunnej zeme	kult. a priem. stredisko	hlav. a sídel. mesto
1612	vnút.	7,49	0,12	0,789	1460	od r. 1945 adm. centrum	kult. stredis. cest. ruch kúpele	hlav. a sídel. mesto
7874	vnút.	6,75	0,713			od 1536 do 1780 hl. mesto Uhorska od r. 1968 hlav. mesto SSR	priem. obch. a kult. stred.	hlav. a sídel. mesto
7888	vnút.	26,3	0,01			od 8. stor. pr. n. l. hl. mes- to Arménska		hlav. a sídel. mesto
	vnút.	16,2	0,15			do 1596 hlav. mesto Poľ. kráľovstva	priem. obch. kult. stredisko	hlav. a sídel. mesto
2550	vnút.	18,5	0,50			od 3. stor. pr. n. l. hl. mesto Gruzínska	priem. a kult. stredisko	hlav. a sídel. mesto
1612	vnút.	9,5				od r. 1323 sídlo litov. kniežat	priem. a obch. stredisko	hlav. a sídel. mesto

Tabuľka 2 (pokračovanie)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
D' Socialistické hlavné mestá s krátkodobou tradíciou hlavného mesta											
Lubľana	Slovensko Juhoslávia	1,584	20251	78	mono	fed. rep.	0,257		+26,3	0,192	1,1
Riga	Lotyš. SSR ZSSR	2,298	63700	36	mono	soc. fed. rep.	0,732	302,8	+18,8	0,170	2,9
Sarajevo	Bosna Hercegovina Juhoslávia	3,377	51139	66	mono	fed. rep.	0,213	483	+79,5	0,231	1,1
Talin	Estónska SSR ZSSR	1,460	45100	32	mono	soc. fed. rep.	0,399	145,9	+20,3	0,468	1,9
Záhreb	Chorvátsko Juhoslávia	4,207	56253	75	mono	fed. rep.	0,566	283	+26,6	0,329	1,7

Poznámky k tabuľkám

V obidvoch tabuľkách uvádzame tieto údaje:

Stĺpec 1. Meno hlavného mesta štátu alebo časti štátu.

Stĺpec 2. Meno štátu a časti štátu, v ktorom je mesto hlavným v súčasnosti

Stĺpec 3. Počet obyvateľov štátu alebo časti štátu v r. 1970.

Stĺpec 4. Plocha štátu alebo časti štátu v r. 1970 [v km²].

Stĺpec 5. Hustota obyvateľstva na km².

Stĺpec 6. Typ osídlenia štátu alebo časti štátu (monocentrický alebo polycentrický).

Stĺpec 7. Politické zriadenie štátu.

Stĺpec 8. Počet obyvateľov mesta v miliónoch (stav v r. 1970).

Stĺpec 9. Plošný obsah územia mesta [v km²].

Stĺpec 10. Rast počtu obyvateľov od r. 1960 do 1970. Tam, kde sa údaje z literatúry vzťahovali na iné ako toto desaťročné obdobie (napr. na obdobie 1961—1970 alebo 1959—1970), upravili sme údaj lineárnou interpoláciou.

Stĺpec 11. Centralitu hlavného mesta vzhľadom na územie štátu alebo časti štátu rozumieme ako geometrickú centralitu mesta v zmysle položenia ťažiska homogénnych plošných obrazcov v mechanike. Centralitu vyjadrenú koeficientom ξ sme počítali ako odchýlku polohy hlavného mesta od stredu (mechanického ťažiska) územia, delenú polomerom kruhu rovnakej plochy ako plošný obsah štátu alebo časti štátu. (Táto redukcia umožňuje porovnávať centralitu hlavných miest veľkých aj malých území a vďaka za ňu konzultácii s Ing. G. Martinčekom, DrSc., z Ústavu stavebníctva a architektúry SAV v Bratislave.)

$$\xi = \frac{\sqrt{X}}{2} \cdot \frac{\sqrt{X_T^2 + Y_T^2}}{F},$$

kde ξ je koeficient centrality mesta,
 F — plošný obsah územia a štátu alebo časti štátu v km²,

X_T, Y_T — súradnice ťažiska územia štátu alebo časti štátu v km (začiatok súradnicového systému je poloha hlavného mesta).

Koeficient nadobúda hodnotu od 0 pre dokonale centrálnu polohu a rastie s výstrednosťou polohy mesta.

Stĺpec 12. Koeficient Z primátu (Anderle) hlavného mesta v systéme miest štátu alebo časti štátu sa zakladá na tomto predpoklade: Podľa tzv. Zipfovo pravidla (Musil, J., 1972, Ryšavý, Z., 1976) by malo byť druhé mesto v poradí podľa veľkosti (vyjadrenej počtom obyvateľov) polovicou prvého, tretie tretinou prvého, štvrté štvrtinou prvého atď. Na miesto znázornenia na logaritmickú škálu uspokojili sme sa s menej presným údajom, ktorý sa však dal v tabuľke vyjadriť jediným číselným údajom. Je to podiel počtu obyvateľov hlavného mesta (nech je súčasne najväčším mestom alebo nie) a súčtu obyvateľov troch ďalších miest v štáte alebo časti štátu. Keby bolo hlavné mesto aj najväčším mestom a keby platilo Zipfovo pravidlo (Ryšavý, Z., 1976), platilo by pre tri v poradí ďalšie mestá

$$Z = \frac{P_1}{P_2 + P_3 + P_4} = \frac{P_1}{P_1/2 + P_1/3 + P_1/4} =$$

Obr. 1. Krakov.

jine s málo priaznivými podmienkami (napr. Salzburg 31,1 ‰, Jerevan 26,3 ‰, Barcelóna 36,9 ‰ — posledné mesto je okrem toho prístavom pre celé zázemie), vidíme, že sa podiel hlavného mesta na obyvateľstve krajiny pohybuje v našom súbore medzi 6 a 19 ‰, takže podiel Bratislavy na obyvateľstve Slovenska je blízky spodnej hranici.

Neplatí to však o rozlohe územia hlavného mesta v pomere k rozlohe veľkého štátu. Územie Bratislavy je relatívne väčšie ako rozloha územia všetkých hlavných miest (o ktorých máme tento údaj) okrem Salzburgu (0,91 ‰) a Sarajeva (0,94 ‰). V absolútnych číslach má Bratislava rozlohu 350 km², t. j. menšiu iba ako miliónové hlavné mestá nášho súboru, napr. Kyjev (777 km²), Tbilisi (349 km²), Viedeň (415 km²), Budapešť (525 km²), Bukurešť (970 km²) aj Varšava (429 km²). (S výhradou nejednotnej definície územia mesta.)

Centrálne postavenie a primát hlavného mesta

Centralita hlavného mesta sa najmä v minulosti považovala za jednu z dôležitých vlastností hlavných

Obr. 2. Mníchov.

miest a výstrednosť polohy hlavného mesta sa uvádzala aj za dôvod presunu hlavného mesta Brazílie. V diskusii o hlavnom meste Slovenska v r. 1918 potom v r. 1928 a najnovšie v r. 1945 sa uvádzala výstredná poloha Bratislavy za jednu z jej hlavných nevýhod.

Tieto nevýhody boli vojenského, administratívneho aj hospodárskeho rázu. Vždy išlo o dĺžku a nákladnosť cestí zo vzdialenejších hraničných oblastí do hlavného mesta a o znevýhodnenie niektorých častí štátu, ktoré bolo natoľko citeľné, že bola tendencia túto nevýhodu zmierniť, napr. diferenčným tarifom na železnici.

Prehľad analyzovaných hlavných miest však ukazuje, že iba málo z nich má naozaj centrálnu polohu. Koeficient centrality $0,1 < \xi < 0,2$ má Budapešť, Brusel, Stuttgart, Riga, Kyjev, Lubľana. (Pojem centrality a jej výpočet — pozri vysvetlivky k tab. 1 a 2). Treba poznamenať, že hlavné mestá, ktoré ležia pri ústiach riek do mora alebo na morskom pobreží, môžu mať následkom tejto svojej polohy centrálne postavenie iba pri výnimočnej konfigurácii pobrežia a usporiadaní štátu.

Treba konštatovať, že v priebehu dejín, najmä pod vplyvom rastúcej rýchlosti a cenovej prístupnosti dopravy, ako aj decentralizácie štátnej správy, avšak aj

Obr. 3. Innsbruck.

Obr. 4. Varšava.

dosahu zbrání výhoda centrálného položení hlavného mesta značne ustúpila do pozadia.

Iba keď berieme do úvahy sociálne psychologické pôsobenie mesta a jeho prostredia ako symbolu jednoty štátu, jeho hospodárskej a kultúrnej sily a hodnoty jeho historických tradícií, potom prístupnosť hlavného mesta má svoj význam svojim pôsobením na návštevníkov. Excentrická poloha hlavného mesta z hľadiska návštevníkov sa však dá korigovať, napr. zvýhodnenými tarifami cestovného, rozšírenými možnosťami ubytovania návštevníkov z odľahlých častí štátu, podporovaním cestovného ruchu a inými prostriedkami.

Merané koeficientom centrality má Bratislava najextrémnejšiu polohu oproti ostatnému územi Slovenska z celého súboru skúmaných hlavných miest ($\xi = 0,724$).

Treba poznamenať, že Praha ako hlavné mesto ČSSR má centralitu iba 0,482, porovnateľnú s postavením Viedne, Lisabonu, Sofie.

Koeficient primátu hlavného mesta sme počítali podľa Zipfovho pravidla o veľkosti a poradí miest, mierne upraveného pre tento cieľ (Ryšavý, Z., 1976). (Predpoklady a metóda výpočtu, pozri poznámky k tab.

1 a 2.) Vypočítané hodnoty ukazujú, že väčšina hlavných miest zreteľne dominuje v sídelnej sústave štátu (pre $Z = 1$ a v niektorých prípadoch značne dominuje pre $Z = 1,5$). Je zaujímavé porovnať, že pre výrazné dominantné hlavné mestá štátov platí takmer lineárny vzťah medzi geografickou centralitou, vyjadrenou koeficientom ξ , a primátom hlavného mesta, vyjadreným koeficientom Z . Tento poznatok by sa dal vyjadriť hypotézou, že čím zreteľnejšia je centralita polohy hlavného mesta, tým jasnejšie dominuje v sústave miest štátu počtom svojich obyvateľov. Ide o hlavné mestá štátov začínajúcich sa Budapešťou, ktorá je najvýraznejšie centrálné položeným hlavným mestom a tiež jasne dominuje nad ostatnými mestami štátu, a končiacich sa Helsinkami, ktoré sa vyznačujú už len miernou prevahou hlavného mesta a značnou výstrednosťou geografickej polohy. V porovnaní s týmito hlavnými mestami nevykazujú hlavné mestá častí štátov (tab. 2) nijakú výraznú tendenciu tohto vzťahu. Bratislava s koeficientom $Z = 1,17$ (1970) iba mierne dominuje v systéme slovenských miest, a tak sa blíži postaveniu Prahy ($Z = 0,987$) a Štokholmu ($Z = 0,89$) z nášho výberu hlavných miest štátov, Lubľane ($Z =$

Obr. 5. Bukurešť.

Obr. 6. Štokholm.

Obr. 7. Stuttgart.

1,16), Hannoveru ($Z = 1,10$), Stuttgartu ($Z = 1,14$) a Sarajevu ($Z = 1,11$) zo súboru hlavných miest častí štátov. Bratislava teda nasleduje tendenciu skupiny štátov, ktorých hlavné mestá strácajú dominantné postavenie so zvýšenou excentricitou geografickej polohy, takže jej polohu v sústave miest možno označiť za mierne monocentrickú. Za predpokladu, že sa udrží stredné tempo rastu počtu jej obyvateľov ($14,2\%$ za

obdobie 1960—1970), môžeme očakávať, že sa tento vzťah k ostatným mestám na Slovensku zhruba príliš nezmení. Keďže sa v posledných rokoch (do r. 1975) rast počtu obyvateľov značne zvýšil (priemer v r. 1960—1975 pre Bratislavu dosiahol $21,2\%$ z počtu obyvateľov v r. 1975), zvýšilo sa i tempo rastu desiatich ďalších najväčších miest SSR tak, že v rovnakom období bol priemerný prírastok dvojnásobný (vážený priemer

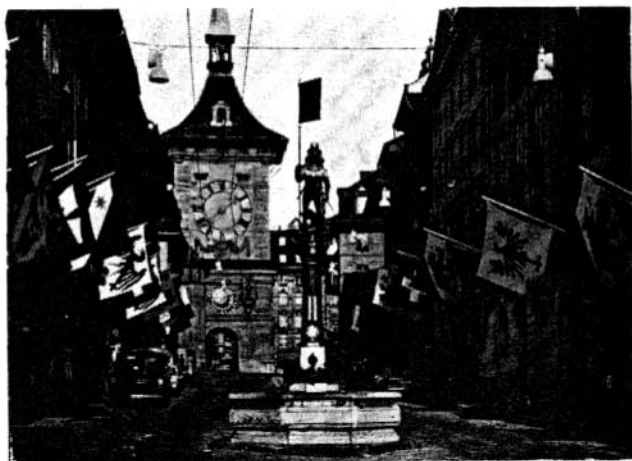
z počtu v r. 1975 — 44 ‰), takže sa dominantné postavenie Bratislavy bude asi skôr oslabovať, k čomu prispieva aj politika posilňovania priemyslu, výskumu a vysokého školstva v najväčších slovenských mestách, ktorá sa z hľadiska Bratislavy môže javiť ako decentralizácia. (V r. 1980 mala Bratislava 380 248 obyvateľov a $Z = 1,05$.)

Hustota obyvateľov v hlavných mestách

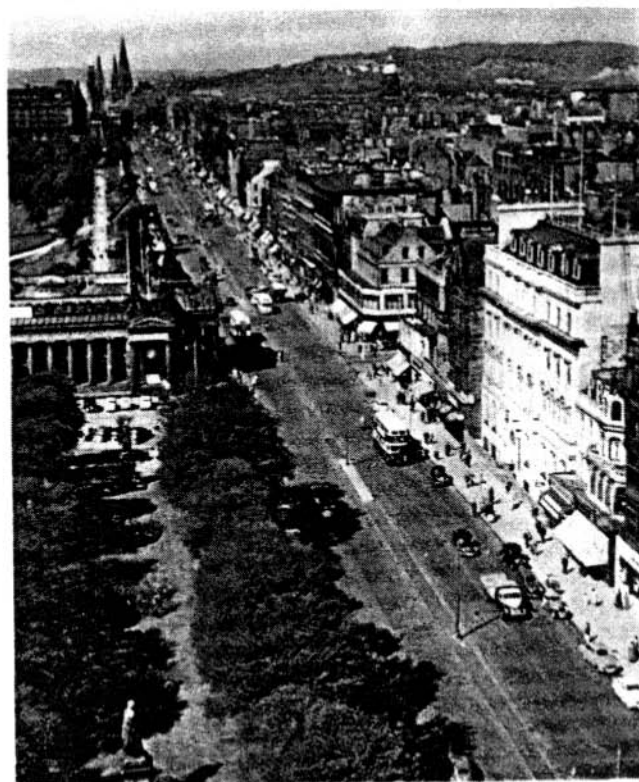
Nedostatok jednotnosti a presnosti definície pojmu „mestské územie“, ktoré niekedy znamená plochu celého regiónu, niekedy iba plochu jadrového mesta, vedie aj k značným výkyvom údajov o hustote obyvateľstva

(856 obyv. km²), ktorá je porovnateľná v rovnakom období s hustotou obyvateľov pre celý mestský región niektorých hlavných miest. Tak napr. Hannover (500 obyv. km²), Kiel 494 obyv. km²), Mnichov (739 obyv. km²), Stuttgart (773 obyv. km²) a Wiesbaden 540 obyv. km²) majú hustotu nižšiu — tu však ide o celý mestský región, a nie o kompaktné zastavané územie, o územia na periférii mesta, ktoré už majú čiastočne poľnohospodársky ráz (Stadtregionen ... 1975). V r. 1980 v Bratislave je táto hustota 1062 obyv. km².

Okrem nejednotnosti chápania územia mesta zastiera porovnanie hustoty obyvateľstva v mestách nášho súboru aj rozdielnosť zástavby, reliéfu krajiny, podielu

Obr. 8. Bern.

Obr. 9. Edinburgh.

hlavných miest. Okrem toho má význam vplyv intenzity využitia územia a reliéf mesta.

Pre hlavné mestá štátov kolísajú tieto údaje od 1137 obyv./km² (Oslo) až po 5387 obyv. km² (Kodaň). Pre hlavné mestá častí štátov od 1612 obyv. km² (Wiesbaden) po 7888 obyv. km² (Jerevan).

Bratislava s počtom obyvateľov 305 932 (v r. 1970) a s územím 357,9 km² vykazuje mimoriadne nízku hus-

vodných plôch, ohraničenia intravilánu a pod. Získať presne porovnateľné hodnoty by požadovalo preniknúť hlbšie do zásad štatistického výkazníctva a urbanistických smerníc jednotlivých štátov, ako aj do geografických, demografických a urbanistických koncepcií, na ktorých sú tieto zásady a smernice založené.

Historický vývoj hlavných miest

Ak bolo ťažké zovšeobecniť poznatky o výmere, počtu obyvateľov, hustote, obyvateľstve, postavení v krajine a funkciách hlavných miest o to ťažšie je formulovať všeobecné poznatky o vzniku, raste a histórii hlavných miest.

Všeobecne možno povedať, že funkcia hlavných miest v určitom historickom momente rozhodovania bývala pridelená už existujúcim veľkým mestám. Tie rástli v staroveku a stredoveku hlavne na križovatkách kupeckých ciest (Straszkievicz, L., 1972), či už vo vnútrozemí (Bern, Brusel, Budapešť, Krakov, Praha, Varšava) alebo na pobreží vo forme prístavov (Amsterdam, Barcelóna, Lisabon, Riga) aj ako správne mestá a pevnosti (Kyjev, Edinburgh, Belehrad, Lubľana, Mníchov, Salzburg, Sarajevo, Stuttgart, Viedeň). Niekedy sa tieto podmienky kombinovali — križovatky ciest boli chránené pevnosťami, takisto prechody cez rieky — brody; pevnosti sa stávali sídlami feudálnych pánov a panovníkov, ktorí potom za poskytovanú ochranu ťažili z ich hospodárskych aktivít ukladaním ciel, daní a poplatkov (Hruška, E., 1970).

Tak vznikla aj Bratislava pri brode cez Dunaj, pod pevnosťou na križovatke kupeckých miest pod ochranou uhorských kráľov a veľmožov, ktorí zasa mali osov z práce remeselníkov, robotníkov a kupcov, chránených mestskými hradbami (Lehotská, D., Pleva, J. a kol., 1966).

Keď nastali historické presuny mocenskej rovnováhy a paralelne s nimi aj zmeny hraníc a hospodárskych záujmov, stávalo sa, že sa prenášali aj hlavné mestá ako sídla panovníkov, miest korunovácií, zhromaždiská snemov, sídla panovníckych dvorov, ústredných úradov

a vojenských posádok. Tak sa presunulo mocenské ťažisko Poľska z Krakova do Varšavy, z Kyjeva do Moskvy a v čase tureckej okupácie východnej časti Uhorska z Budy a Pešti do Prešporka.

Okrem vojenskej bezpečnosti bola rozhodujúcim faktorom presunu existencia väčšej aglomerácie obyvateľstva s príslušným stavebným fondom a s hospodárskou kapacitou mesta i okolia, ktoré by zabezpečili umiestnenie panovníckeho dvora, panovníckej družiny a vojenských síl.

V modernej dobe vzniku národných štátov sa hlavnými mestami zväčša stávali mestá s rozvinutou hospodárskou základňou, strediská kultúrneho života a často ohniská hnutí, ktoré zmeny štátnych foriem priniesli ako ohniská obrodeneckého národného úsilia a národnoslobodzovacieho hnutia, v najnovšom období aj ohniská robotníckeho hnutia a protikoloniálneho odboja. Keďže tieto hnutia najčastejšie vznikali a rozvíjali sa vo veľkých mestách, padala často voľba na doterajšie sídelné mestá, hlavné mestá častí ríš, provincií, vojvodstiev a pod. nie naposledy aj preto, že tieto mestá boli nositeľmi tradícií stelesňovaných historickými pamiatkami najviac stavebného rázu, ktoré sú trvanlivé a neprenosné.

Posledná vlna vzniku nových štátov, v ktorých národnoslobodzovacie hnutie sprevádzalo aj revolučné sociálne oslobodenie, najčastejšie vedené robotníckym hnutím na čele s komunistickou stranou, vyústila do nových štátov so spoločenským vlastníctvom výrobných aj nevýrobných investícií (teda aj väčšiny stavebného fondu) s centrálnou plánovanou a riadenou hospodárstvom a s centralistickými tendenciami.

Všetky tieto fázy vzniku a vývinu hlavných miest odráža ich rozdelenie nášho súboru v tab. 1 a 2 na skupiny A, B, C, D a A', B', C' a D'.

Hlavné mestá starých kapitalistických štátov s ustálenou a dlhoročnou tradíciou hlavných miest, často pôvodne stavaných pre veľké ríše (Amsterdam, Brusel, Lisabon, Viedeň), charakterizuje viacstrediskový systém miest bez výrazného primátu hlavného mesta (okrem Viedne, ktorá bola do r. 1918 hlavným mestom Rakús-

ka-Uhorska s viacnásobne väčším počtom obyvateľov ako teraz).

Ostatné kapitalistické hlavné mestá bez tejto tradície stredísk impérií majú približne 10 % z celkového obyvateľstva štátu, nezaujímajú výrazne dominantné postavenie a rastú iba veľmi mierne, ba až strácajú obyvateľstvo.

Hlavné mestá socialistických štátov s pomerne krátkodobou tradíciou hlavných miest alebo prerušenou tradíciou, majú rôzne dominantné postavenie a ich obyvateľstvo predstavuje menej ako 10 % obyvateľstva štátu. Tieto hlavné mestá rastú stredným až značným tempom a počet ich obyvateľov sa blíži, alebo mierne prevyšuje milión.

Menej výrazné sú tieto znaky v tab. 2 pre hlavné mestá častí štátov, ktorých osudy sú rozmanitejšie a dovoľujú zovšeobecnenie iba s veľkou opatrnosťou.

Tradičné hlavné mestá kapitalistických, voľakedy nezávislých štátov vykazujú zväčša pokles počtu obyvateľov a miernu dominanciu v systéme miest (neplatí to o Edinburghu, nad ktorým dominuje miliónový Glasgow).

Hlavné mestá častí kapitalistických štátov bez tradície hlavného mesta sa vyznačujú miernym rastom, nezaujímajú však dominantné postavenie, ani ich počet obyvateľov značne nerastie.

Socialistické hlavné mestá častí štátov s dlhou aj krátkou tradíciou sa vyznačujú vysokým tempom rastu (nad 15 ‰) aj výrazne dominantným postavením.

Bratislava sa svojimi vlastnosťami radí k hlavným mestám častí socialistických štátov s prerušovanou tradíciou hlavného mesta. Má mierny rast (14,2 ‰), nízky podiel obyvateľstva na celkovom počte obyvateľstva krajiny, mierne dominantné postavenie ($Z = 1,17$), ale s klesajúcou tendenciou a s vysokým podielom mestského územia na území Slovenska (podľa stavu v r. 1970 0,71 ‰).

Tendencie budúceho vývinu funkcií hlavných miest

Tieto tendencie nadväzujú na existujúce sklony ku koncentrácii politických inštitúcií, vlády, zákonodarných zborov a vládnych orgánov a s nimi súvisiacich hospodárskych a kultúrnych inštitúcií.

Hlavné mestá sa stávajú čoraz viac predstaviteľmi národov a štátov a symbolmi ich moci, nezávislosti, ako aj výrazom hodnotových systémov, ktoré ich občania vyznávajú.

Hlavné mestá sú najčastejšie cieľom domácich aj zahraničných návštevníkov, oficiálnych delegácií aj jednotlivcov a skupín ako účastníkov turistického ruchu. Títo návštevníci si podľa výstavnosti, krásy, vy-

Obr. 10. Jerevan.

Obr. 11. Budapešť.

Obr. 12. Kodaň.

Obr. 13. Viedeň.

spelosti a organizácie navštevovaných miest robia prvý dojem o celom štáte, dojem, ktorý zväčša rozhoduje (najmä u krátkodobých návštevníkov) o postoji a predeterminuje aj ich budúce správanie k mestu a celému štátu. Hlavné mestá boli aj budú reprezentantmi kultúry štátu v najširšom zmysle slova oproti zahraničiu.

Hlavné mestá sú však aj pre domácich návštevníkov symbolmi nezávislosti, moci, hospodárskeho a kultúrneho bohatstva a hodnotových orientácií, ktoré občania a ich reprezentanti deklarujú a ku ktorým sa priznávajú a majú priznávať aj nastupujúce generácie. Materiálne symboly ako reprezentačné objekty (nielen budovy, ale aj mosty, veže, letiská, nádražia, ako aj obytné súbory) a priestory (ulice, námestia, parky) dopĺňajú a posilňujú verbálne výchovné pôsobenie.

V hlavných mestách sa najčastejšie odohrávajú vnútroštátne aj medzinárodné zhromaždenia, zjazdy, konferencie, kongresy, manifestácie, športové stretnutia a súťaže, ktoré pôsobia zjednocujúcim účinkom na priamych účastníkov aj divákov. Takým spôsobom aj živou výmenou informácií sa stávajú niektoré hlavné mestá medzinárodnými strediskami (metropolami), ktoré majú intenzívny vplyv na ostatné štáty v rôznych špeciálnych

kultúrnych oblastiach, ale aj v integrovaných oblastiach štátov.

Hlavné mestá sú aj strediskami tvorby, miestami vstupu a šírenia informácií a inovácií v najrôznejších oblastiach ľudskej činnosti. Nie je to iba preto, že sú strediskami vysokých škôl, výskumných ústavov a vedeckých inštitúcií, miestami vydávania tlače, sídlami divadiel, hudobných telies, rozhlasu a televízie, ale aj východiskom tokov informácií, vzorom správania a zdrojom sociálnych vzorov pre ostatné časti krajiny, ktoré sa šíria osobnými stykmi (napr. hlavné mestá sú zvyčajne aj dodávateľmi módy).

Z urbanistického hľadiska predstavujú tieto prítomné a budúce vývinové tendencie a ciele nesmierne ťažké úlohy, pretože kladú požiadavky z jednej strany na rezervovanie vhodne dimenzovaných a položených pozemkov a predvídanie pôsobenia objektov postavených na nich, na načasovanie ich stavby v zhode s ekonomickými možnosťami a z druhej strany na ucelený obraz mesta, ktoré má v každom historickom momente pôsobiť ako ucelený súbor, a nie dojomom torza, rozostavaných alebo spustnutých štvrtí, určených na zrúcanie.

To je problém, ktorý je aj v hlavnom meste Slovenska Bratislave veľmi ťažký a ktorý by mal byť nielen stredom ustavičnej pozornosti odborníkov, ale preniknúť aj do povedomia verejnosti tak, aby jej kritika opatrení a zámerov — a kritika z najširších kruhov obyvateľstva je potrebná — mala konštruktívny ráz, a nie často iba ráz podráždenej, časovo a úzko osobne obmedzenej reakcie zle naladeného jednotlivca.

Záver

Sme si vedomí, že komentované javy sú iba zlomky informácií a poznatkov, oprávňujúcich porovnanie javov takých individuálnych, akými sú moderné hlavné mestá. Bratislava je hlavným mestom v plnom zmysle slova iba pätnásť rokov a ešte bude dlho hľadať výraz tých úloh a funkcií, ktoré sa od hlavných miest očakávajú a v ktorých je hlavné mesto nezastupiteľné.

Okrem výstrednej polohy oproti Slovensku, ktorá sa v minulosti považovala za nevýhodu, ale ktorej váha s výkonnosťou prostriedkov dopravy a komunikácie klesá, má Bratislava všetky atribúty hlavného mesta, ako sme sa pokúsili porovnaním ukázať. Bola a je veľkým hospodárskym a kultúrnym centrom, má dlhodobé cenné kultúrne tradície, jej tendencia rastu sa zdá smerovať k mierne dominantnému postaveniu oproti ostatným veľkým mestám krajiny a nazdávame sa, že pri zachovaní dnešnej veľkosti jej územia by rast jej obyvateľstva nebol spojený s ťažkosťami, keby viedol k pomeru asi 1 : 10 z celkového počtu obyvateľov SSR.

LITERATÚRA

1. BEKKER, A.: Sovremennye tendencii v projektirovanii stoličnych gorodov. Archit. SSSR, 1971, č. 6, s. 53—56.
2. BOKESZ, F.: Vývin osídlenia Bratislavy. In: Sbor muzeálnej spoločnosti slovenskej XXXII—XXXIII, Bratislava 1938 až 1939.
3. Bratislava, hlavné mesto Slovenska. Dokumenty spracovali V. Horváth, E. Rákoš, J. Watzka, Bratislava, Obzor 1977.
4. Hlavní města světa. Praha, Práce 1971.

5. HRUŠKA, E.: Stavba miest, Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1970.
6. HRŮZA, J.: Teorie stavby měst. Praha, Academia 1968.
7. LEHOTSKÁ, D. — PLEVA, J. a kol.: Dejiny Bratislavy. Bratislava, Obzor.
8. MUSIL, J.: Sociologie soudobého města. Praha, Svoboda 1967.
9. MUSIL, J.: Urbanizace v socialistických zemích. Praha, Svoboda 1977.
10. PAŠIAK, J.: Človek a jeho sídla. Bratislava, Obzor 1980.
11. RUPPELDT, F.: Koncentrácia Slovenska. Turčiansky Svätý Martin, Slovenské Pohľady 1926.
12. RYBICKI, P.: Społeczeństwo miejskie. Warszawa, PWN 1972.
13. RYŠAVÝ, Z.: Pravidlo o vztahu mezi velikostí sídla a jeho pořadím ve velikostní řadě sídel a jeho uplatnění v Československu. In: Otázky urbanizace. Praha, VÚVA, Praha, MVT ČSR, 1976, s. 33—54.
14. Sčítanie ľudu, domov a bytov k 1. decembru 1970 v hlavnom meste SSR Bratislave. Bratislava, MS SSÚ, 229 s.
15. SCHÖLLER, R.: The Role of the Capital City within the National Settlement System. Geogr. Polonica, 1978, s. 223—233.
16. Stadtregionen in der BRD. Hannover, Hermann Schroedel Verlag 1975.
17. STRASZEWICZ, L.: Wielkie stolice Europy. Warszawa, PWN 1972.
18. VEREŠÍK, J.: Mestá. In: Slovensko. Ľud, 1. časť, Bratislava, Obzor, 1974, s. 522—578.
19. Vybraní ukazatelé o obyvatelstvu a ekonomice za některé hlavní města evropských států. Praha, Měst. správa ČSU 1972.
20. ZALČÍK, T.: K urbanistickým řešením komplexnej bytovej výstavby. Archit. ČSR, 1979, č. 4.
21. ZALČÍK, T.: Urbanistická tvorba obytného prostredia. Bratislava, Alfa 1980.
22. ZALČÍK, T. — DULLA, M. — FRANCŮ, D.: Možnosti ďalšieho rozvoja obytného územia Bratislavy. [Záverečná správa.] Bratislava, Ústav stavebníctva a architektúry SAV 1980.

ENCYKLOPÉDIE A ROČENKY

1. Demographic Yearbook. United Nations 1971.
2. Бо́jšаја совetskaja encyklopedija. III-e izdaniye. Moskva. Izd. Бо́jšаја Sov. encyklopedija 1970—1978.
3. Encyklopedija Britannica. Encyklopedija Britannica, Inc., Chicago, London, Toronto, Geneva, Sydney, Tokio 1965—1970.

4. Encyklopedija Jugoslavije, Izd. i nakl. FNRJ, Zagreb, Leksikografskog Zavod, 1952.
5. Encyklopédia Slovenska, Zv. 1 a 2., Bratislava, VEDA 1977.
6. Encyklopedia universal ilustrada Europeo-Americana, Barcelona, Hijos de J. Espasa.
7. La Grande encyclopédie. Paris, Librairie Larousse 1971.
8. Der grosse Brockhaus, Leipzig, F. A. Brockhaus 1928—1955.
9. Kleiner Weltatlas, Gotha, VEB Herman Haack Georg, Kartographische Anstalt.
10. Malá encyklopédia. Beograd, Prosveta 1978.
11. Malá zemepisná encyklopédia SSSR, Bratislava, Obzor.
12. Österreich Lexikon. Wien und München, Österreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst 1966.
13. Larousse, Trois Volumes en couleurs. Paris, Librairie Larousse 1970.
14. Polska. Warszawa, PWN 1974.
15. Příruční slovník naučný. 1—4. Praha, Nakladatelství ČSAV 1962—1967.
16. Wielka encyklopedia powszechna. Warszawa, PWN, T 1—13, PWN 1962—1970.
17. Statistická ročenka ČSSR, 1970, 1971, 1973. Praha, Bratislava, Federální statistický úřad, Český statistický úřad, Slovenský statistický úřad.
18. Statistická ročenka o hlavnom meste SSR Bratislave. Bratislava, MS SSŮ.
19. Webster's geographical dictionary. Springfield, G. and C. Merriam CO, Publ. 1969.
20. Westergaard's lexicon of geography.

ДУШАН ФРАНЦУ

Сопоставление города Братиславы с другими столицами

Братислава, столица Словацкой социалистической республики растет очень быстро. Некоторые проблемы современного развития все еще ставятся в связь с условиями подбора Братиславы в качестве столицы Словакии — рассматривается ее положение на территории Словакии ее население, сравнивается с другими большими городами и т. п.

Автор накопил в табл. 1 и 2 информации об 16 европейских столицах государств и о 17 столицах частей государств ради сравнения с Братиславской. Сопоставляя эти информации и на их основании вычисленные характеристики автор рассуждает центральное положение относительно территории государства, население относительно населения всего государства, площадь

столицы, скорость роста, соотношение к самым другим большим городам государства, главные исторические условия создания и подбора столицы принимая во внимание экономические, политические и общие культурные функции столиц государств или частей государств в прошлом, в современности и будущем.

Имея в виду недостаточность и неполноту информации, которую автору удалось найти, сложность изучаемого географического, социологического, политического и экономического явления города и многочисленность условий его развития, автор попробовал формулировать заключение об правильности подбора г. Братиславы в 1919 г. в качестве столицы. Он подчеркивает, что главная невыгода — эксцентрическое положение относительно территории теряет важность, что рост населения Братиславы должно было бы содержать на величине примерно 1/10 всего населения Словакии на современной площади и что необходимо поддерживать рост других больших городов Словакии в качестве региональных центров. Имея в виду общественные задачи и функции столицы, автор считает необходимым снабдить Братиславу всеми зданиями, сооружениями, оборудованнием и учреждениями, которые столицам необходимы как центрам культурной жизни, политического развития, чтобы укрепить единство государства, создать совесть народного и государственного своеобразия и целостности.

DUŠAN FRANČU

Bratislava — a Comparison with other Capitals

Bratislava, the capital of Slovakia has been growing rapidly in the recent decades. Some of the problems of her growth have been still connected with the conditions discussed in the time of her choice for the capital of Slovakia, namely the size of her territory, the number of her population, of her relation to the other territory of Slovakia, to the other Slovak cities etc. The Author of the paper gathered in Tables 1 and 2 a number of information concerning other European capitals of states and parts of states (provinces, Bundesländer etc.) to attempt a comparison with Bratislava. For this purpose, the Author considers the central position of capitals on the territories of their countries, the territories covered by the capitals, reflects on their share on the total acreage of the countries, on the share of the population of the capitals on the total population of the countries, on the dominance of the capitals over the major cities of the country (measured by an index based on the modified rank and size rule) and summarizes the economic,

political and general cultural functions of capitals with respect to the governed countries or parts of countries in the past, in the present and in the future.

In spite of his awareness of the incompleteness and insufficiency of the accumulated data, the number of conditions of the problem and the general complicity of the phenomenon of a large city, the Author comes to the conclusion that the choice of Bratislava in the year 1919 was a historically well substantiated step, that the drawback of the eccentric position with regard to the territory of Slovakia was compensated by other advantages and has been losing importance, that the growth of the population of Bratislava should be kept on the level of about 1/10 of the total of Slovakia without substantial growth of territory here and that the major Slovak cities like Žilina, Nitra, Prešov as regional centres should not be unduly overshadowed by the capital. With regard to the social functions of the capital, Bratislava should be given all the equipment, amenities and institutions the capitals are expected to possess as centres of cultural life, political development of the nation, as pole of strengthening of its unity, and of the awareness of national independence and integrity.

DUŠAN FRANČO

Bratislava — ein Vergleich mit anderen Hauptstädten

Bratislava, die Hauptstadt der Slowakei wuchs sehr bedeutend in den letzten Jahrzehnten. Gewisse Probleme dieses Wachstums werden immer noch mit den Bedingungen unter denen Bratislava nach dem ersten Weltkrieg zur Hauptstadt gewählt war verbunden — immer noch wird die Grösse, der Einwohnerzahl mit den der ganzen Slowakei verglichen, deren

Verhältniss zu anderen grossen slowakischen Städten erwogen u. d. gl. Der Verfasser hat eine Anzahl von Angaben über 16 Hauptstädte von Staaten und 17 Hauptstädte von Teilgebieten der Staaten (sowie Bundesländer, Provinzen u. d. gl.) zusammengetragen, die einen gewissen Vergleich ermöglichen. Beim Vergleich wird die zentrale Lage der Hauptstadt auf dem Gebiete des Staates, der Anteil der Bevölkerung der Hauptstadt an der ganzen Bevölkerung des Staates, die Dominanz der Hauptstadt im Verhältnis zu anderen grossen Städten des Landes (auf Grund der modifizierten Zipf'schen Regel) und ander Bedingungen erörtert. Zugleich befasst sich der Verfasser mit den wirtschaftlichen, politischen und allgemein kulturellen Funktionen der Hauptstädte der Staaten oder der Teile der Staaten in der Vergangenheit, der Gegenwart und der Zukunft.

Unter vollem Bewusstsein der Ungenügendheit und Unvollkommenheit der zur Verfügung stehenden Daten, der Kompliziertheit der Erscheinung einer Grossstadt und der Anzahl von für sie massgebenden Bedingungen, kommt der Verfasser zum Schluss, dass die Wahl von Bratislava zur Hauptstadt nach dem ersten Weltkrieg doch ein historisch vertretbarer Schritt war, dass die exzentrische Lage der Stadt als ein Nachteil durch andere Vorteile ausgewogen war und dass er im Lichte der Entwicklung an Wichtigkeit verliert, dass das Wachstum der Bevölkerung der Hauptstadt sich gegen 1/10 der Gesamtbevölkerung der Slowakei halten soll, dass das Gebiet der Stadt im heutigen Ausmasse wesentlich unverändert bleiben soll und dass das Wachstum anderer grossen Städte der Slowakei als regionalen Zentren von der Hauptstadt nicht bedeutend überholt werden soll.

Mit Rücksicht auf die gesamtgesellschaftlichen Aufgaben der Hauptstädte in einem Staat sollte Bratislava mit allen Einrichtungen und Institutionen versehen werden, welche eine Hauptstadt als der Mittelpunkt des Kulturlebens, der politischen Entwicklung der Nation zur Stärkung deren Einheit, und Bewusstseins der nationalen und staatlichen Eigenartigkeit und Integrität haben sollte.